

Fra Silvije Grubišić, zanemareni biblijski prevoditelj: bilješke o nekim prijevodnim i prevoditeljskim rješenjima

Danijel Berković
Biblijski institut, Zagreb
dberkovic@bizg.hr

UDK: 27-242:004.4'422(811.163.42) Grubišić, S.
Izvorni znanstveni rad
<https://doi.org/10.32862/k1.17.1.1>

Sažetak

Suvremeno proučavanje povijesti hrvatskoga biblijskog prevoditeljstva umnogome se usredotočuje na nekoliko vrsnih biblijskih prevoditelja koji su nas umnogome zadužili u biblijsko-prevoditeljskoj baštini. No, ponekad je to i nauštrb nekih naših hrvatskih biblijskih prevoditelja koji su zanemareni, a o njihovu se djelu i vrlo vrijednom doprinosu vrlo malo, ili tek usputno, govori, piše ili zna. Jedan od takvih je i fra Silvije Grubišić, jedan ne samo vrijedan, nego i važan čimbenik u hrvatskom biblijsko-prevoditeljskom djelu. O Grubišićevu prijevodu Staroga zavjeta vrlo je malo, a ponekad i samo uzgred spomenuto. O kritičkim, jezičnim i tekstualnim analizama toga prijevoda nema ni govora. Ovim se člankom nastoji ukazati na iznimnu vrijednost biblijskoga prevoditeljskog djela fra Silvija Grubišića. Grubišićev je prijevod Staroga zavjeta vrlo osebujan, atipičan, zasigurno originalan. Valja stoga istaknuti te posebnosti, djelomice ih i tekstualno analizirati te tako doprinijeti da se čuva i očuva bogata hrvatska biblijsko-prevoditeljska baština.

Ključne riječi: Grubišić, biblijsko prevoditeljstvo, biblijski prevoditelj, baština, atipičan

1. Hrvatsko biblijsko prevoditeljstvo

Povijest hrvatske biblijske prevoditeljske baštine toliko je bogata da bismo se do jedne mjere mogli i trebali postidjeti koliko smo još relativno malo posla obavili u pažljivim i studioznim istraživanjima i razotkrivanjima ovog biblijsko-prevoditeljskog bogatstva. Sa svojom povijesnom, jezičnom i jezikoslovnom riznicom, osobito u jezično-dijalektalnoj povijesti prevoditeljstva, sa svim svojim jezičnim varijetetima hrvatsko biblijsko prevoditeljstvo, bez lažne skromnosti, u samom je vrhu europske povijesti biblijsko-prevoditeljskih tradicija. Vrlo je malo europskih naroda koji u povijesti svojih dijalektalnih jezičnih idioma i njihovih varijeteta imaju prijevode Biblije kao što to ima hrvatsko biblijsko prevoditeljstvo. Obzirom na izričito bogatu baštinu hrvatskih biblijskih prijevoda, ovdje bi dobro došla kratka opaska oko razlikovanja među jezičnim i jezikoslovnim terminima, a koji se odnose na pojmove kao što su jezik-dijalekt-narječje. Primjerice, do nedavno su u hrvatskom jezičnom korpusu, kajkavski i čakavski smatrani dijalektima ili narječjima, gdje narječje stoji iznad dijalekta. Posljednjih su godina hrvatski kajkavski, kao i hrvatski čakavski, međunarodno stekli kredibilitet jezika, a ne više narječja.¹

Govoreći o fra Silviju Grubišiću kao hrvatskom biblijskom prevoditelju i njegovim biblijskim prijevodima valja, barem u obrisima, prozboriti i o biblijskom prevođenju uopće. Biblijsko prevoditeljstvo složen je i izazovan zadatak koji u sebi sadrži metodološka, jezična, stilistička pa i vjerska pitanja. Ono zapravo nalikuje njihalu s trima točkama odrednicama. U procesu prevođenja to se njihalo neprestano „ljudlja“ između triju referentnih točaka: izvornika, prevoditelja i čitatelja. Sve ovo u nadi da među ovima postoji skladan međuodnos. Božo Lujčić vezano uz to dobro zaključuje kada govori o biblijskim prijevodima i prevođenju: „Nastaju različiti tipovi prijevoda: bliži ili dalji ishodišnom tekstu, bliži ili dalji čitatelju“ (Lujčić 2018, 58).

1 Hrvatski kajkavski i čakavski, kao narječja, zadobili su ISO (International Organisation for Standardization) prepoznatljivost kao jezici – kajkavski 2015. godine (ISO 639-3 kjv) i čakavski 2020. godine (ISO 639 ckm). Hrvatski dijalektalni idiom kao jezična forma obuhvaća kajkavski, čakavski, ikavicu i gradišćanski (hrvatski) dok varijeteti ovih dijalektalnih jezičnih idioma dodatno ovise i o zemljopisnim mikro ili makro lokacijama. Usporedbe radi, kajkavski prijevodi Psalama Antuna Vranića i Ignaca Kristijanovića ukazuju na nijanse u njihovim prijevodima, vjerojatno u odnosu na mikrolokacije spomenutih prevoditelja. O prijevodima Biblije na hrvatski jezik ovdje vrlo skraćeni i selektivni pregled uključuje primjerice: prijevod biblijskih proroka (*Vsih Prorokov stumačenje*, 16.st.), prijevod Bartola Kašića (17. st.), *Poljičku Bibliju* (18. st.), prijevod Petra Katančića (prva tiskana Biblija na hrvatskom jeziku, 19. st.) te prijevod Ivana Matije Škarića (druga tiskana Biblija na hrvatskom jeziku, 19. st.). U hrvatskom biblijskom prevoditeljstvu osobito je vrijedno pozornosti prevođenje Psalama, gdje je moguće istaknuti sljedeće: Luka Bračanin (16. st., čakavski), Ivan N. Bugardelli (18. st., *Poljička Biblija*), Antun Vranić (19. st., kajkavski), Ignac Kristijanović (19. st., kajkavski), Ivan Matija Škarić (19. st., ikavica) itd.

Iz perspektive metode i jezika više je različitih kategorija biblijskih prijevoda. Po metodi prevođenja neke zovemo prijevod riječ-za-riječ (filološki ili doslovan). Svojevrsni su prijevodi oni koje nazivamo *slobodan prijevod* (ili parafraza), čak i *prepjev*, što su neobvezni „prijevodi“ opisne naravi kojima je cilj biti komunikativnima, ali u opasnoj zoni da prevoditelj pojednostavljuje tekst zbog komunikativnosti do te mjere da promaši svu složenost u bitnim elementima biblijskog izvornika.²

Iz perspektive izvornoga biblijskog jezika, prijevod se može smatrati *standardnim prijevodom*, što znači da se jezično oslanja na standardni prihvaćeni jezik prevoditelja. Sve su učestaliji i tzv. *suvremeni prijevodi* koji pak teže prilagodbi čitateljstvu ponekad i govornog jezika koji dakako ne mora biti istovjetan književnome standardnom jeziku, a tu su i prijevodi koji autentičnost sakralnosti Biblije kao Riječi Božje nastoje *arhaizmima* (najčešće u glagolskim oblicima) ili *bibliizmima* (najčešće na imeničnoj razini) oplemeniti ili čak ukrasiti prevođeni tekst.³

1.1. *Tko je Silvije Grubišić?*

Fra Silvije Silvestar Grubišić hercegovački je franjevac rođen 8. travnja 1910. godine u siromašnom hercegovačkom mjestu Sovići (predjel Bobanova Draga, između Gruda i Posušja). Većinu svoga životnoga vijeka proveo je službujući u Americi u hrvatskim misijama i među američkim Hrvatima. Umro je u Americi u West Allisu (Wisconsin) 12. svibnja 1985. godine.

Nakon završene osnovne škole u Sovićima, u Širokom Brijegu završio je klasičnu gimnaziju (1932. godine). Već u vrijeme školovanja u klasičnoj gimnaziji stupio je u franjevački red (1929. godine), a svećenikom je postao 16. lipnja 1935. godine u Mostaru. Do 1937. godine je kao fratar službovao u Širokom Brijegu, ali su iste godine iz hrvatskih misija u Americi zatražili pomoć u službovanju među američkim Hrvatima, pa sa svojih 28 godina Grubišić seli u Ameriku (1938. godine) gdje će do kraja života službovati u više američkih gradova.⁴

- 2 U hrvatskom biblijskom prijevodu slobodan je prijevod onaj pod punim nazivom *Novi zavjet živim riječima: Knjiga o Kristu* (Zagreb: Duhovna stvarnost, 1981.). Valja pripomenuti da je to prijevod iz „druge ruke“ s obzirom da je i taj hrvatski prijevod ustvari prijevod s engleskog „izvornika“ (!). Ova se hrvatska inačica izravno ili neizravno ne oslanja na izvorni grčki tekst.
- 3 U glagolskoj varijanti arhaizama, u hrvatskom jeziku, to bi mogao biti aorist ili pluskvamperfekt kao npr.: „I po imenu za to određeni ljudi ustaše pa se zauzeše za zarobljenike“ (2 Ljet 28,15). U imeničnim arhaizmima, npr. „Ne žeže se svijeća da se stavi pod varičak“ (Mt 5,15). Ovdje i na imeničnoj (*varičak*), ali i na glagolskoj razini (žeže) jezični su izrazi kao baština vrlo vrijedni, no komunikacijski popriličan su izazov za suvremenog čitatelja Biblije.
- 4 U pastoralnoj je službi među hrvatskim iseljenicima u SAD-u i Kanadi službovao, među ostalim, u župama u Milwaukeeju (1949. – 1950.), Ambridgeu (1950. – 1956.), Chicagu (1956. – 1957.), Steeltonu (1957. – 1960.) i New Yorku (1964. – 1969.). Bio je i gvardijan franjevačkog samostana u Chicagu (1955. – 1957., 1961. – 1964. i 1973. – 1975.).

Po dolasku u Sjedinjene Američke Države Grubišić je 1938. godine postavljen za župnika u hrvatskoj župi Marijina Uznesenja u Steeltonu (Pennsylvania). U toj je službi bio tri godine (do 1940. godine). Potom seli u Chicago, kasnije i u New York. Služi i u niz drugih američkih hrvatskih župa u Milwaukeeju, Ambridgeu i Floridi, a godinu je dana službovao i u Kanadi (1969. – 1970.). Godine 1954. Grubišić predvodi manju delegaciju hrvatskih svećenika u Sjedinjenim Američkim Državama pred tadašnjim američkim predsjednikom Eisenhowerom. Razlog tom susretu s američkim predsjednikom bio je da mu se uruči memorandum u kojem veći broj (143) hrvatskih svećenika koji žive i služe u izvan Hrvatske traži od vlasti u Jugoslaviji da se prekine s proganjanjem vjernika.⁵

Grubišićev biblijsko-prevoditeljski rad i pothvat započeo je 1973. godine u Chicagu i nastavio se do 1984. godine, godinu dana do pred njegovu smrt u West Allisu (Wisconsin) 1985. godine. Nažalost, njegovo prevoditeljsko djelo ili možebitna analiza njegova prijevoda u njegovoj domovini ne zauzima neku osobitu pažnju.⁶ Istovremeno, o njegovoj se predanosti biblijskom prevođenju dosta pisalo u Sjedinjenim Američkim Državama, i ne samo u tamošnjim hrvatskim glasilima nego i u američkom tisku.⁷

U svom doktorskom radu (*Teološko-pastoralni i katehetski doprinos Bonaventure Duda hrvatskoj teologiji*, 2013.), Antun Volenik na više mjesta spominje Silvija Grubišića i njegov doprinos biblijskom prevoditeljstvu. Volenik, opisujući putovanja i hodočašća Bonaventure Duda, spominje i njegov posjet Sjedinjenim Američkim Državama 1965. godine i njegov susret s fra Grubišićem:

U New Yorku susreće hercegovačkog franjevca Silvija Grubišića koji je tamo pastoralno djelovao. On je već tada preveo Bibliju na hrvatski „*kao pravi amater, ali visokoga stila*“ (Klarić, str. 9). Iz toga prijevoda Duda će koju godinu kasnije odabrati upravo Grubišićevo Petoknjžje za predtekst u prevođenju Zagrebačke Biblije zbog „*jedrine jezika i zbog toga što je, kao takav, doprinos kontaktu hrvatske Biblije s angloameričkim govornim i biblijsko-teološkim područjem*“ (Volenik 2013, 46–47).

Volenik nadalje navodi neke biblijske prijevode i prevoditelje, među njima i Silvija Grubišića, koji su odigrali važnu ulogu u pripravi i nastajanju tzv.

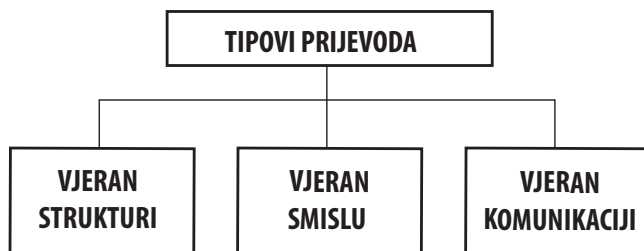
- 5 Uz svoju veliku osobnu predanost Bibliji i biblijskom prevoditeljstvu, Grubišić je bio zaokupljen i temom podrijetla Hrvata. Ponukan nekim napisima i ponekim istraživanjima iz tog je svog interesa posjetio i Afganistan, s nakanom da istraži korijene Hrvata.
- 6 Po saznanjima ovoga autora, oko jezično-stilističkih se kritičkih analiza, prevodilačkih rješenja temeljem izvornog teksta, načinu prevođenja fra Grubišića i sl., u nas takvih stručnih tekstova i analiza ne nalazi.
- 7 *Danica* iz Chicaga 22. studenog 1972. godine, 4. veljače i 24. travnja 1974. godine te 3. prosinca 1975. godine. Potom i u ostalim hrvatskim tiskovinama u Sjedinjenim Američkim Državama: *Naša Nada* (Gary, Indiana) 3. srpnja 1974. godine i 4. lipnja 1975. godine, *Hrvatski Glas* (Winnipeg) u Kanadi 18. ožujka 1973. godine, *Twin Circle* iz Los Angelesa 20. ožujka 1977. godine, a i *Chicago Tribune* je objavio nekoliko članaka o Grubišiću.

Zagrebačke Biblije: „Neposredno prije Zagrebačke Biblije 1967. godine izlazi i prijevod Ljudevita Rupčića koji uz prijevode Silvija Grubišića i Gracijana Raspudića zahtijeva i poseban osvrt budući da će biti predlošci za dijelove Zagrebačke Biblije“ (Volenik 2013, 159).

Grubišić je, istina, samouk u hebrejskom jeziku, o čemu i sam svjedoči (Grubišić 1979, 183), dok Marko Mišerda, opisujući Grubišića kao samoukog bibličara i biblijskog prevoditelja, zaključuje: „Zanimljivo je da Grubišić nije prošao kroz stručne biblijske škole, no njegova poduzetnost prevladala je sve poteškoće“ (Mišerda 1985, 99).

1.2. Tipovi prijevoda

Umjesto tradicionalnih kategorija i *kategorizacija* biblijskih prijevoda (filološki, doslovno riječ-za-riječ, parafraza, prepjev i dr.) preglednija bi bila podjela na *tipove prijevoda* kako to predlaže Heidemarie Salevsky (Luić 2018). Ona se zalaže da se uz tradicionalne kategorizacije biblijskih prijevoda prihvati drukčiji model kojim bi se umjesto *kategorija* prijevoda, priklonili modelu *tipova*, tj. trima različitim *tipovima* biblijskih prijevoda, i to u odnosu na strukturu, smisao i komunikaciju. Po njenoj zamisli to bi izgledalo ovako, i to s obzirom na to koji bi aspekt prijevoda bio naglašen u samom prijevodu (Luić 2018, 59):

Idealan bi tip prijevoda bio onaj koji u cijelosti obuhvaća sva tri aspekta. Ovakav tipološki prikaz prijevoda nikako ne mora značiti da jedan tip isključuje drugi ili da se ovi tipovi ne mogu i preklapati. Najčešći nesporazumi i prijepori u biblijskom prevoditeljstvu nastaju kada se, posredno ili neposredno, dodaje ekskluzivitet pojedinom biblijskom (tipu) prijevoda.

1.3. Biblijsko prevoditeljstvo Silvija Grubišića

Kako se u odnosu na izložene tipove prijevoda nosi prijevod Silvija Grubišića? U kojem vidu uočavamo specifičnosti njegova prijevoda? Da li se zbog kakvih osobujnih prevoditeljskih i leksičkih rješenja ime fra Silvija Grubišića, u popularnim, medijskim i stručnim krugovima hrvatskih biblijskih prijevoda i prevoditelja, kao

prevoditelja malo ili jedva uopće spominje? Primjerice, u bilješki općeg uvoda u Bibliju (izdanje Kršćanske sadašnjosti) u opisu knjige o Jobu, uredništvo kaže: „Ovdje-ondje poslužio nam je i rukopisni prijevod Silvija Grubišića.“⁸

Grubišićev prijevod Staroga zavjeta i neka njegova jezična i prevoditeljska rješenja, kao i njegov cjelokupni pristup biblijskom prijevodu, zasigurno zaslužuju više pozornosti od uzgredne napomene. U Grubišićevu prijevodu nema nikakvih naznaka gdje bi on težio isključivosti ili univerzalnosti njegova prijevoda. Ali, bez ikakva ustručavanja možemo zapaziti da je njegov prijevod u mnogome poseban. Među mnogim hrvatskim biblijskim prijevodima kreativan, u nekim elementima i nekonvencionalan, ali bez imalo sumnje „vjeran komunikaciji“. Specifičnosti Grubišićeva prijevoda, prije svega, prepoznaju se u njegovu vokabularu i leksiku. Jezik je prijevoda nadasve neposredan i živopisan, intenzivno izravan, ponekad i na granici bespoštedne ciničnosti. Grubišić u prijevodu nerijetko koristi disfemizme (*pocrkali, poklani, đubre, djevojčura* i sl.) ili pučko narodske termine (*jastučnica, krevet, nevaljalština, pljačkaš, zločesti, poštenjak, sirotinja, ljosnuti, brdina* i sl.).

Prijevod je lišen nepotrebnih biblizama, čime se razlikuje od većine hrvatskih biblijskih prijevoda. Samim time prosječnom čitatelju Biblije Grubišić oživljava i približava tekst na jedinstven način iako ponegdje uskače i odskaje inspirativnim, ponekad pomalo i provokativnim rješenjima, toliko izravnim, pa graniče s kolokvijalnom nemilosrdnosti, zajedljivosti pa i disfemizmima. Grubišić se u svemu tome uporno drži i ravna po izvorniku, što je evidentno i po nekim njegovim izuzetno vrijednim podrubnim bilješkama. Grubišićev prijevod nije samo živopisan, kao što bi to vjerojatno umio i vješti jezikoslovac, njegov je prijevod prije svega duboko prethodno promišljen i iscrpno istražen. Ne samo iz jezičnog i tekstualnog rakursa nego i iz povijesno-vjerskog konteksta Biblije. O tome posebno svjedoče Grubišićeve podrubne bilješke (fusnote).

2. Živopisni prijevod

Što je nagnalo fra Grubišića da se prihvati ovog monumentalnog zadatka i krene u prevođenje Staroga zavjeta? Riječima samoga Grubišića, prihvatio se ovoga posla izazvan, na način o čemu on sam izravno progovara:

Meni nije nikako moglo pod kapu ovako često izdavanje Novoga Zavjeta bez Staroga. Činilo mi se kao siječenje zdravog jedrog stabla u cvatu. Može li odsječeni dio, makar posađen u najbolje tlo, pravo dozreti i najbolje plodove donijeti? Uto mi dopane ruku Hebrejska Biblija. Sa svim znanstvenim aparatom obuhvata malo više od 1400 stranica. Nabavim više gramatika i rječnika. Služba, na koju sam poslije stavljen, tražila je da najviše vremena provodim u svojoj sobi. Nečim sam se morao zabavljati. Stoga se prihvatim prevadanja

8 Prijevod Kršćanske sadašnjosti (KS izd. 1976, 1983, str. 1203).

Starog Zavjeta. Počnem najprije s Knjigom Joba. Smatraju je najtežom. Ako ustrajem do kraja, velim, druge će biti lakše (Grubišić 1979, 183).

Oko vokabulara i leksika Grubišićeva prijevoda već smo kazali, on nije samo živopisan i nekonvencionalan, ponekom biblijskom čitatelju moguće bude neprijemljen i nepriličan, na što ukazuje njegov vokabular: bitange, ništarije, vucibatine, šumski razbojnici, dobričina, leševi, poklani, đubre, pocrkali, šumetina, jametina i sl. Grubišićev je vokabular izuzetno blizak izvorniku, koji tada ni u kojem obliku nije „patio“ od biblizama. Prevoditelj se ovdje odvažio približiti čitatelju na razini vokabulara, i konteksta, kako smo to prethodno apostrofirali.⁹ Svojim prijevodom Grubišić prelazi granice, ponekad trivijalnoga ili pak klišeiziranog biblijskog stila.

Ipak, valja reći, hrvatski se biblijski prijevodi, kontinuirano nalaze između Scile i Haribde. Između vjernosti izvorniku, čuvajući uzvišenost i pobožnost teksta s jedne strane, te komunikativnosti i kontekstualnosti suvremena čitatelja s druge strane. Nazovimo to balansiranjem ili kompromisom, kakogod, ono je neizbježna realnost biblijskog prevođenja i prevoditeljstva.

Grubišićev prijevod teži premostiti navedene kompromise ili „balansiranja“. U mnogim elementima u tom pogledu taj je prijevod, možemo reći, uspješan. Njegov leksik, jezik i stil po mnogočemu ipak su bliži čitatelju od većine „predvidljivih“ prijevoda i prevoditeljskih rješenja.

Za bolji i pregledniji uvid u sve osobitosti i vrijednosti Grubišićevih prijevoda uzmimo nekoliko pokaznih tekstova iz njegovih prevoditeljskih rješenja i vještina. Iz Grubišićeva prijevoda Psalama mnogo je dojmljivih primjera takvih rješenja. Velik dio njegova prevoditeljskog leksika i vokabulara rigorozno se upire na izvorni hebrejski tekst kako to treba pokazati na nekoliko njegovih prevoditeljskih rješenja.

2.1. *Jetra mi skače (Ps 16)*

U radosti psalmista (16,7.9) u izvornom tekstu sudjeluju abdominalni organi, prije svega bubrezi i jetra.¹⁰ Iz stilističkih razloga i razumljivosti, većina prevoditelja ovdje, kao i na nekim drugim mjestima, umjesto *bubrega*, kako to stoji u izvorniku, riječ prevodi kao *srce*. Šarić ovdje navodi: „Uvijek pred sobom imam Gospoda.

9 Nekoliko primjera biblijskih mjesta i Grubišićevih živopisnih leksičkih rješenja u prijevodu: *dobričina* (Ps 37,37), *vucibatine* (Suci 9,4; Ps 73,12), *pocrkali* (Ps 55,16; 104,29), *leševi poklanih rasuti ko đubre po njivama* (Jr 9,21), *šumetina* (Hoš 2,14), *poput šumskih razbojnika* (Ps 56,7), *jametina* (Ps 16,10), *ništarije* (Pnz 13,14; 1 Sam 2,12; 30,22; 1 Kr 21,10; 2 Kr 17,15; 2 Ljet 13,7; Job 22,15; Sir 15,7; 16,21; Iz 44,9).

10 Koliko je ondašnji Izraelac mogao imati saznanja o psihosomatskim povezanostima abdominalnih organa (jetra, bubrezi) s emotivnim, emocionalnim i psihosomatskim stanjima čovjeka? Koliko su tadašnje židovstvo i Izraelci mogli imati medicinskih uvida i saznanja u tom području? Sve ovo uzimajući u obzir neskrnjavanje ljudskog tijela u bilo kojem obliku.

On mi je zdesna i zato nikada ne posrćem. Raduje se moje srce i veseli moj duh (*jetra*), i moje tijelo počiva u sigurnosti“ (16,8-9). Grubišić dosljedan izvorniku i svojoj prevoditeljskoj ujednačenosti, bez stilističke rafiniranosti, prevodi ove retke kako slijedi: „Gospodina pred sobom držim neprestano, od njegove desnice zaci-jelo odstupiti ne ću. Stoga mi se srce raduje, jetra mi od veselja skače, tijelo moje udobno miruje“ (16,8-9).

Bubreg ili jetra, može se, a i treba, prevesti kao savjest. Tako prevodi Alter: „I shall bless the Lord Who gave me counsel through the nights that my conscience would lash me.“¹¹ U izvornom biblijskom tekstu bubreg (bubrezi) zapravo je paradigma i metafora za sjedište čovjekove savjesti. Tome je ilustrativan primjer tekst iz proroka Jeremije u kojem se opisuje stanje naroda, koji se za svoje dobro snašao (ukorijenili se, plod donose), ali za svoga Boga zapravo malo ih briga. Prijevodi Kršćanske sadašnjosti i Ivana Evanđelista Šarića ovdje navode: „Ti si ih posadio, i oni se ukorijeniše, rastu i plod donose. Al' si blizu samo ustima njihovim, a daleko im od srca“ (רחוק מכליותיהם) (Jr 12,2).¹²

Na mnogim je mjestima *srce*, kada to u izvornom tekstu i nije srce, zapravo spretno i profinjeno stilističko rješenje. Abdominalni organi u izvornom biblijskom tekstu daleko prelaze i nadilaze samo jedan organ, srce, pa bi se to tako trebalo očitovati i u prijevodu.

2.2. Pogledaj dobričinu (Ps 37)

„Boljitak i probitak zajamčeni su u poštenoga i čestitoga“ (Ps 37,37), Kršćanska sadašnjost prevodi: „Promatraj čestita i gledaj neporočna: mirotvorac ima potomstvo.“ Šarić vrlo blisko veli: „Promatraj poštena i gledaj čestita jer čovjek mirotvorac ima budućnost!“ (Ps 37,37). Grubišić domišljato i lucidno prevodi: „Pogledaj dobričinu, promatraj poštenjačinu! Neporočan čovjek ima budućnost.“¹³ Na mnogo mjesta u izvorniku valja imati na umu blisko u svojevrsnoj sinonimiji pojmove: *ישר* (*pošten, uspravan*) i *תם* (*cjelovit, od integriteta*). Mnogi hrvatski prijevodi ove pojmove prevode kao čestit i neporočan, što su ipak svojevrsni biblizmi, koje Grubišić ustrajno izbjegava, a preferira više vokabular puka, kao što su ovdje: *dobričina* i *poštenjačina*. Grubišić u svakom slučaju nastoji biti vjeran smislu i strukturi, ali očigledno mu je prioritet biti vjeran komunikaciji.

11 „Blagoslivljaj Gospodina koji me i noću savjetuje, a savjest me kori“ (Alter 2007, 46).

12 Jewish Publication Society ovdje prevodi: „Thou art near in their mouth, and far from their reins.“

13 Ova dva termina (*תם tam*) i (*ישר yašar*) semantički i etimološki naznačuju „biti uspravan“ u smislu „posjedovati integritet i moralnu cjelovitost osobe“.

2.3. *Pocrkali (Ps 55)*

Originalnost i žestina Grubišićeva prevoditeljskog rješenja posebno se iskazuje u Psalmu 55. Prevoditelj ovdje melodramatskim vokabularom prikazuje situaciju pomalo grotesknom. Narativ ovoga psalma usredotočuje se na činjenicu da su psalmista napustili i njegovi najbolji prijatelji te mu postali neprijateljima, koji mu rade o glavi: „Ti, moj drug i ja, moj drug, moj prisni prijatelj!... Ti, čije mi je drugovanje tako drago bilo, s kim sam, bok uz bok, u ophodu Božjim domom hodao! Pocrkali! Živi se u Šeol strovalili!“ (55,16).

S elementima proklinjućega psalma, ovima se priželjkuje smrt. Za biblijski tekst Grubišić ovdje koristi vrlo grub, pomalo sirov i neotesan termin – (*da*) *pocrkali*. Zašto Grubišić ovdje koristi ovaj disfemizam?¹⁴ Kada razmotrimo hebrejski izvornik ovoga retka, nalazimo *yaššimāwet* (יִשְׁמְוֵת) što bi bila složenica od *naš* („nadmudriti“) i *met* („smrt“).¹⁵ Nije u cijelosti ipak jasno zašto Grubišić ovdje prevodi ovako disfemistički (*pocrkali*).

2.4. *Mozak mi se ukiselio (Ps 73)*

Psalam 73 po mnogočemu je izuzetan i vrijedan pažnje. Ovdje osobito i stoga što osebujan prevoditelj Grubišić u svojoj prevoditeljskoj inventivnosti ovome psalmu daje dodatni emotivni naboj. Brueggemann drži da Psalam 73 ima „središnje mjesto u Psaltiru“ (2007, 204). Slično zaključuje Artur Weiser koji kaže za Psalam 73 da „zauzima najistaknutije mjesto među zrelim plodovima borbe i muke kroz koje je imala prolaziti starozavjetna vjera. Ovo je snažno svjedočanstvo borbe koju prolazi ljudska duša, usporedivo Knjizi Jobovoj“ (1962, 507).

Veliki broj psalama slijedi obrazac *orijentacije/dezorijentacije/reorijentacije*. Dakle, psalmist je isprva siguran u svojoj vjeri i pouzdanju u Boga i čvrsto *orijentiran*. Zbunjen nepravdama, prijetnjama, ojađen i razočaran u Boga i Njegovu (ne)pravičnost nađe se u stanju potpune *dezorijentiranosti*. On nije u stanju razumjeti svu nepravdu koju očigledno Bog dopušta: „Nastojao sam dokučiti ovo, ali je za moju pamet bilo vrlo teško“ (Ps 73,16). Kulminacija ovog procesa nalazi se u promišljanju i preispitivanju psalmista kada u obnovljenoj blizini Božjoj („dok u svetište Božje nisam došao“, usp. Ps 73,17) uočava konačnu sudbinu zločinaca i nepravednika („shvatio sam njihovu konačnu sudbinu“, 73,17b). Psalmist sada biva iznova *reorijentiran*.¹⁶

14 Ostali hrvatski prijevodi ovdje imaju: „Smrt neka ih zaskoči“ (KS); „Nek ih iznenadi smrt“ (Šarić); „Neka ih ugrabi smrt“ (Daničić); „Neka ih dostigne smrt“ (Šarić, izdanje iz 1942. godine); „Smrt neka je presjeneti i neka živi projudu u Podzemlje“ (gradišćanski hrvatski). Neki engleski prijevodi imaju ovdje: „Let death surprise them“ (Franz Delitzsch).

15 Ili *yišimôt* (יִשְׁמְוֵת). Oko ovoga pojma vokalizacija je ipak nejasna i nesigurna.

16 Po više-manje usvojenim kategorizacijama Psaltira velika većina psalama spada među tužaljke,

Psalam 73 tipičan je upravo za takve psalme, u kojima se uočava taj obrazac: *orijentacije-dezorijentacije-reorijentacije*. Ovi psalmi obiluju vokabularom i leksikom koji su vrlo neposredni. Nerijetko se izbjegavaju forme i formule poetske idiličnosti. Takav vrlo intenzivan vokabular izvornika traži istovjetno reagiranje prevoditelja. Primjerice, dok velika većina prevoditelja u 73,12 govori o lupežima i prevarantima ili o *grešnicima* koji zgrću bogatstvo, Grubišić ih narodskim jezikom i rječnikom naziva *vucibatinama*: „vucibatine blago gomilaju“ (73,12).

U nastavku, psalmist se pita: „Jesam li, dakle, samo ja uzalud čuvao srce čisto“ (73,13; KS i Šarić), a Grubišić ovdje snažnije, i uz dozu cinizma, prevodi: „Tako sam (ja) badava srce čistim čuvao.“

I dok psalmist promatra *sreću grešnika* (Grubišić: *vucibatina*) ne razumijevajući sve ove nepravde, nađe se zatečen, zbunjen i dezorijentiran. On jednostavno ne razumije što se to sve oko njega događa (73,21). Njegov um ne može dokučiti sve ove nepravde pa zaključuje: „duša (mi) bijaše ojađena“ (KS) (73,21).¹⁷ A onda nas Grubišić iznova iznenađuje svojim originalnim, neočekivanim i neobičnim prijevodom toga retka pa veli: „Kad mi se mozak ukiseli, i ganuća se moja sakriše, postadoh luđak bez ikakva shvaćanja.“ Izvornik ovdje prisposobljuje i koristi se metaforizacijom iz kućne radinosti. Ovdje i ovakav vokabular ukazuje na proces kvasca i fermentacije (חמץ) u pripravljanju kruha.¹⁸

3. Grubišićeve podrubne bilješke

Uza sve već rečeno oko Grubišićevih prevodilačkih rješenja posebno se valja osvrnuti na izuzetnu vrijednost njegovih podrubnih bilješki (fusnota). Ove njegove bilješke nisu samo vrlo sadržajne i sažete, one su i sjajno poučne. U nekim detaljima krajnje ilustrativne.

3.1. Psalam 1,1 Koje sreće

Kao i u prevoditeljskim rješenjima i u izradbi bilješki vrijedi Grubišićeva živopisnost. Stilistički, karakterističan mu je *razgovorni stil*. Tako, primjerice, Psalam 1,1 Grubišić prevodi: „Koje sreće čovjeku, koji na vijećanje opakih ne zalazi, u skupštini grješničkoj ne sudjeluje, niti sjedi na sjednici bezbožnih.“ Svi ostali prijevodi ovdje imaju „Blago čovjeku.“ Dojmljivo je kako vješto i znalčki Grubišić

lamentacijske psalme. No, ovdje valja napomenuti kako je također većina pojedinih psalama „mješovita“ u odnosu na ovu kategorizaciju. Psalmist, naime, vrlo često i u mnogih psalama, emotivno ili emocionalno, značajno oscilira između duboke tužbalice do emotivnog ushita, što je dodatni izazov za psalmodijskog istraživača.

17 Kod Šarića stoji: „Gorčina mi je izjedala srce“ (Ps 73,21).

18 Heb. יתחמץ לבבי וכליותי אשתותן.

koristi svoje podrubne bilješke. Već kroz ove vrlo sažete prevoditeljeve bilješke, čitatelj će biti poučen i podučen. Primjerice, u njegovoj bilješki na navedeni psalam, Grubišić raspravlja o pristupima i aspektima biblijskog prevođenja, ali i nekim konkretnim prevoditeljskim rješenjima iz navedenoga psaltirskog teksta. Iz te njegove bilješke iznova izranja njegov živopisan i pomalo živahan razgovorni stil i izričaj:

1:1 Upadno je razlikovati se od drugih prevoditelja. U najmanju ruku čitatelji će se pitati: Zašto to? – Prijevod s jednog jezika na drugi, kao mnogo štošta drugog, ovisi o ukusu. Jedan prevoditelj može više cijeniti vjernost izvorniku, dok se drugi može više zanositi izražajem jezika, na koji prevodi. Osobno držimo, da je glavnije prevoditi vjerno, pogotovo ako se izvorna misao da stilski lijepo izraziti vjernim prijevodom. E dobro. Prvu riječ prvog psalma prevode: *Blago!* U drugim jezicima također isto tako, iako je u hebrejskom upotrebljena imenica: *ašre*. Mislimo, da se u hrvatskom *ašre* izražava lijepo, ako se prevede imenično, kako smo preveli. Istodobno je prijevod vjeran izvorniku. Nastojat ćemo postupati prema ovom pravilu i na drugim mjestima. Tako zaista radimo već u drugom stihu. Mjesto uobičajenog izraza: *ne slijedi savjeta*, prevodimo *asah sa vijećanje*. Prema rječniku riječ znači i ovo, a više je u duhu hebrejskoga jezika, koji se odlikuje opipljivošću izražaja. Poznavatelji jezika opravdavaju prevađanje *derek sa skupština*, mjesto starog *put*.

Uz relativno malo riječi Grubišić u ovoj bilješki daje sažetu jezičnu analizu i prevoditeljske aspekte i varijante. On ne ostavlja neobjašnjenima ni one pojmove koje koristi u svom prijevodu, a moguće nisu potpuno jasni, kako će se vidjeti u nadolazećem primjeru iz Psalma 2. Grubišić će u svojim bilješkama pojasniti razloge zašto ponekad koristi termine koji ipak i vrlo vjerojatno nisu poznati ili jasni širem čitateljstvu.

3.2. *Psalam 2,3 Gužve*

Epizoda Psalma 2 prikazuje situacije u kojima se nalazi taj mali narod, Izraelci, protiv kojih navaljuju mnoge ondašnje velesile kako bi ih porobili ili istrijebili. Psalmist ukazuje na moć njihova Boga pa bunu protiv njih vidi kao ludost: „Zašto se bune puci i narodi kuju lude naume? Skupljaju se zemaljski vladari, i knezovi vijećaju među sobom protiv Gospoda i njegova Pomazanika.“ Izraelci pak odlučuju: „Rastrgnimo njihove okove (*moser*, מוסר) i zbacimo sa sebe njihov jaram“ (Ps 2,2-3).

Grubišić ovdje prevodi: „Zašto se kraljevi zemaljski ušančuju, knezovi se rote protiv Gospoda i njegova pomazanog? Raskinimo njihove *gužve*, stresimo sa sebe jaram njihov!“ U podrubnoj bilješki Grubišić pojam *gužve* stručno i pedantno objašnjava, za čitatelja i vrlo poučno:

2:3 Negve, okovi, lisičine riječi su, koje pretpostavljaju neku kovinu, gvožđe. A u doba nastanka psalma, 10. stoljeće prije Krista, po svoj prilici, željezo je još bila rijetkost. U Palestini su Filištejci imali *monopol* nad željezom. Stoga

mosarot mora označivati *gužve*. Do njih je bilo lako doći: prave se od pruća. Konopljika, vrbovina, lozovina, bjeloloha za *gužve* su kao stvoreni.

Ovakva će podrubna bilješka (fusnota) čitatelja dodatno vrlo sažeto i živopisno poučiti kako o biblijskom tekstu tako i tadašnjem kontekstu.¹⁹

3.3. 1 *Samuelova 10,11 i Pentekostalci*

Još je inspirativnija Grubišićeva podrubna bilješka na tekst 1 Samuelove 10,11 u kojem se opisuje neobična zgoda iz života kralja Šaula. Kralj susreće skupinu proroka u „proročkom zanosu“.²⁰ U susretu s ovom karizmatском skupinom proroka, i sam Šaul počinje prorokovati pa se veli: „Svi koji su ga poznavali otprije te ga sad vidjeli u proročkom zanosu među prorocima međusobno su se pitali: ‘Što se to dogodi sa sinom Kišovim? Zar je i on među prorocima?’“ Grubišić ovdje u podrubnoj bilješki pod 10,5 opisuje poslanje tadašnjih proroka i zadaću koju su imali izvršavati pa veli:

Susrećemo se prvi put s vrlo važnom pojavom u životu starozavjetnih vjernika: nastupom proroka nabim... vele da je prvu skupinu začeo sam Šamuel, da je suprotstavi nemarnom svećenstvu. Zadaća joj je bila naviještati volju Božju. Naviještajući je, proroci su padali često puta u vjerski zanos poput današnjih pentekostalaca.

Ilustrativnije i živopisnije teško da može biti. Ovime iznova Grubišić ostaje vjeran komunikaciji (*vjeran komunikaciji*), pažljivo obraća pozornost na strukturu, osobito leksiku (*vjeran strukturi*), i na koncu, izuzetno pazi i nastoji premostiti ondašnji stari svijet s našim današnjim svijetom, povijesti ili kulturom. Ovo je ilustrativno vidljivo iz njegove podrubne bilješke na tekst 1 Samuelove 10,11.

Zaključak

U biblijskom prevoditeljstvu, u koncepciji prijevoda po tipovima prijevoda (*vjeran strukturi*, *vjeran smislu* i *vjeran komunikaciji*) Grubišićev prijevod više nego uzorno zadovoljava uvjet komunikacije i smisla, po strukturi uglavnom slijedi ostale prijevode.

19 Danas u našim ruralnim krajevima (osobito istočne Hrvatske) tek bi poneki stariji stanovnik znao i pojasnio što su to *gužve*. Gužve su bile, ponegdje još uvijek, deblji konop opleten ili opletena trstika što se koristi pri zatvaranju kapije, prebacivši *gužvu* preko dva krila vrata od kapije.

20 Dobro je ovdje u prijevodu korišten *zanos* s obzirom na gramatički oblik izvornika. Naime, ovdje je korišten hebrejski glagol קָנַח (*prorokovati*), ali u pasivnom obliku *particip nifala* što dakako naznačuje stanje, a ne radnju.

On je prijevodu i prevođenju Biblije jamačno prionuo, poštujući i prihvaćajući navedeni pristup o trima tipovima biblijskih prijevoda. Da je njegova težnja bila biti vjeran izvorniku, na to smo ukazali i pokazali. Ponekad je u tome metodološki bilo i blisko onome prijevodu riječ-za-riječ. No, to nije učinjeno mehanički jer razvidno je kako iz njegova prevoditeljskog vokabulara i leksika Grubišić teži biti vjeran komunikaciji i ne samo izvorniku.

Za još pouzdaniju predodžbu, procjenu i istinsku potku Grubišićeva prijevoda i svega onoga što je i kako je Grubišić proživljavao i doživljavao u povijesti Biblije i povijesnu podlogu, zainteresiranu čitatelju svakako valja preporučiti štivo njegova putopisa *Pripovijest o Bibliji: S puta po biblijskim zemljama* (1979.). Grubišić je na jednomjesečno putovanje Svetom zemljom krenuo u svibnju 1966. godine. Uz ovaj njegov putopis i način kako ga piše pažljivom čitatelju neće promaknuti i poveznice s njegovim prijevodom Staroga zavjeta.

Fra Silvije Grubišić svakako zaslužuje više i akademske i sveukupne pažnje u obradi njegovih prijevoda i prevoditeljskih rješenja. Kreativnost njegova prevoditeljskog genija pomalo je nekonvencionalna, ali neosporno je izuzetno komunikativan čitatelju te i intrigantan i inspirativan stručnoj analizi.

Bibliografija

- Alter, Robert. 2007. *The Book of Psalms: a Translation with Commentary*. New York: Norton&Company.
- Beck, Boris i Danijel Berković. 2019. Narativ i dramatika psalma 73: orijentacija, dezorijentacija i reorijentacija. *Anafora* 6 (1): 107–123.
- _____. 2021. Figurativnost abdominalnih organa u hrvatskim prijevodima u Bibliji: metonimija i merizam bubrega i srca. *Crkva u svijetu* 56 (2): 233–253.
- Berković, Danijel. 2018. Anatomski idiom u pobožnosti biblijskog psalmiste. U: Stipo Kljajić i Mario Cifrak, ur. „Znat će da prorok bijaše među njima“ (Ez 33,33): *Zbornik u čast prof.dr.sc. Bože Lujića, OFM, prigodom 70. obljetnice njegova rođenja*, 113–131. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Brueggemann, Walter. 2007. *Praying the Psalms*. Eugene: Cascade Books.
- Dugandžić, Fra Ivan. 2021. O prevoditelju. U: Danijel Berković, ur. *Psalmi, prijevod Fra Silvije Grubišić 1975.*, 9–22. Zagreb: Biblijski institut – Centar biblijskih istraživanja.
- Gillingham, Susan. 1987. *Personal Piety in the Study of the Psalms*. Doktorska disertacija. Oxford: Keble College.
- Grubišić, Silvio. 1979. *Pripovijest o Bibliji: S puta po biblijskim zemljama*. Chicago: Croatian Franciscan Press.
- Klarić, Tvrtko. 1994. Duda, Bonaventura: Morali smo prevesti Bibliju. *Hrvatski rukopis* 4 (3): 9.

- Lujić, Božo, ur. 2018. *Hrvatski standardni prijevod Biblije*. Zagreb: Hrvatsko biblijsko društvo.
- Mišerda, Marko. 1985. Stari zavjet u novom prijevodu Silvija Grubišića. *Crkva u svijetu* 1 (16): 99.
- Pandžić, Fra Bazilije. 2020. Životna priča hrvatskog franjevca koji je u Bijeloj kući razgovarao s predsjednikom Eisenhowerom. *Dijaspora: Hrvatski etnički institut*. <https://www.dijaspora.hr/zivotna-prica-franjevca-koji-je-je-u-bijeloj-kuci-razgovarao-s-predsjednikom-eisenhowerom/793> (pristupljeno 6. veljače 2023.).
- Pranjković, Ivo. 2008. *Hrvatski jezik i biblijski stil*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola.
- Volenik, Antun. 2013. *Teološko-pastoralni i katehetski doprinos Bonaventure Duda hrvatskoj teologiji*. Doktorska disertacija. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet.
- Weiser, Artur. 1962. *The Psalms: A Commentary*. London: SCM Press.

Danijel Berković

**Fr. Silvije Grubišić, the Neglected Bible Translator:
Notes on Some Translation and Translation Solutions**

Abstract

The contemporary study of the history of Croatian Bible translation largely focuses on several excellent Bible translators to whom we are greatly indebted in our Bible translation heritage. However, this sometimes happens at the expense of some of our neglected Croatian Bible translators, whose work and valuable contributions are barely, or just incidentally, written or known about. One such figure is Fr. Silvije Grubišić, who is not only a valuable but also an important factor in Croatian Bible translation work. Little is known, or otherwise sporadically mentioned, about Grubišić's translation of the Old Testament, while critical, linguistic, and textual analyses of his translation are simply unheard of. This article attempts to point to the outstanding value of Fr. Silvije Grubišić's Bible translation work. His translation of the Old Testament is very peculiar, atypical, and undoubtedly original. It is, therefore, good to emphasize those peculiarities and perform a partial textual analysis, thus contributing to the keeping and preservation of the rich Croatian Bible translation heritage.